

Божидар Шекуларац

СРЕДЊОВЈЕКОВНА ИЗВОРНА ГРАЂА НА СТРАНИЦАМА „ЗАПИСА“

Квалитет једног научног гласила поред других одредница зависи највећим дијелом од тога колико је у њему заступљена изворна грађа и од методологије издавања те грађе. С друге стране, квантитет објављених извора зависи од броја сарадника, сталних и повремених, који раде на тој документацији, који је припремају за објављивање, нарочито ону на страним језицима или такозваним класичним језицима, дакле на средњовјековној грађи. Што се тиче „Записа“, односно „Историјских записа“, чини се да је ово гласило историјске науке у Црној Гори имало задовољавајући ниво у свим овим елементима. Истина, на његовим страницама доминирало је издавање ћирилских докумената, нешто мање оних на латинском и италијанском језику, али на њемачком, француском и руском језику недовољно. Неоправдано је била запостављена документација на турском језику, вјероватно због недовољног броја познавалаца овог језика који би квалификовано приређивали бројну турску грађу. Но, у новије вријеме проговорили су и турски документи на страницама „Записа“. Надамо се да ће обиље статистичких података који се наводе у турским дефтерима омогућити да се дође до нових сазнања о питању односа Црне Горе и Османлијског царства, као и о другим питањима.

У Записима је нашла мјеста разноврсна грађа стране и домаће провенијенције: епиграфски материјал, исправе, писма, повеље, записи, дефтери, привилегије и буле, дукали итд.

За средњи вијек највише пажње је указано периоду Црнојевића, можда и због тога што је грађе за дукљански и немањински период сачувано веома мало, с изузетком збирке повеља врањинског архива. Ради што

потпунијег увида у грађу за једну тематску цјелину истраживачи су се често служили и обрађивали преписе и издања појединих докумената.

Највише грађе је објављено из архива и музеја на Цетињу, затим из Архива у Дубровнику, Млетачног архива, архива у Задру, Загребу, Котору, из Ватиканског, Бечког, Архива САН-у и дијелом из Цариградске архиве. Са жаљењем можемо констатовати да су манастирски и црвени скрипторији и архиви у „Записима“ нашли мало мјеста, а познато је да се управо у њима налази драгоцјена грађа за средњи вијек.

Гледано тематски, у „Записима“ је објављивана грађа за све периоде, мада за поједине недовољно. То је у многоме зависило од тога какав је циљ поставио себи у задатак поједини истраживач. Неки су прикупљали и коментарисали грађу о појединим ратовима, знаменитим личностима из црногорске историје, племенској основи друштва, формама народног живота, постанку појединих племена, положају цркве, правним и другим питањима и специфичностима црногорске државе.

Пропорционално највише докумената објављено је за политичку историју, много мање за економску историју Црне Горе, а недовољно за културну историју. Међутим, и оно објављено говори да је простор Црне Горе крајње неуједначено заступљен.

Први осврт на средњовјековне изворе на страницама „Записа“ налазимо у свесци 6. за 1927. годину (стр. 321) код Андрије Јовићевића, који пише чланак „Свети Јован Владимир у народној успомени“, поткрепљујући своје излагање наводима из „Љетописа попа Дукљанина“. Интересантно је истаћи да Јовићевић без икакве оградe користи податке из „Љетописа“, без обзира на различитост мишљења о његовој аутентичности, и да исправно каже да га је Дукљанин писао средином XII вијена, како је то у науци и данас прихваћено. Међутим, није познато којим се извором аутор чланка користио када наводи годину рођења овог зетског светитеља. Он каже: „Владимир је рођен око 970 године у Дукљанској области, ранијој Превалитани, а доцнијој Зети . . . у непосредној близини Скадра, на обали Скадарског језера“.

Исти аутор у „Записима“, св. IV, за 1928. годину, под насловом „Прапратна престоница зетског кнеза Стевана Војислава“, такође коментарише „Љетопис попа Дукљанина“ осврћући се посебно на убицање средњовјековних жупа набројаних у „Љетопису“.

Ђуро Мрваљевић, у св. 1 за 1928. годину (стр. 107), први пут објављује изводе и коментарише један непознати родослов познате босанске владајуће куће Котроманића, а посебно се осврће на насљеднике краља Дабише, који је написао на руском језику Николај Александрович – Иларионов 1889. године, конзул у Мостару, Скадру, Солуну, Једрену, Смирни и Буковини. Иако „Родослов“ није писан у средњем вијеку, овдје смо га уврстили зато што се односи на средњовјековне личности, односно босанске владаре, које даје хронолошким редом све до краља Дабише

1391. године. У „Родослову“ се на интересантан начин биљеже догађаји везани за Дабишине потомке. Ипак, доста изнесених чињеница Иларинова ваља подврћи преиспитивању и због тога што се он ослања искључиво на Орбинија, код кога се осјећају и произвољности. Но „Родослов“ заслужује пажњу ако се узме као полазни материјал за даља истраживања.

Ристо Драгићевић, у књизи IV, св. 2 за 1929. годину, под насловом „Жена у Грбаљском законнику“ користи Грбаљски законик, који је састављен у манастиру под Лаством на Митровдан 1427. године, да би показао положај жене у ондашњем друштву. То су углавном изводи из Законика у којима се говори о статусу жене у браку, односу жене према мушкарцу, очинству, према материнству, ванбрачној дјечи итд.

На основу преписа из књ. Лаза Арменна, посједника из Буљарице, која се налазила код паштровског старјешине и властелина Анта Сјуђића. Андрија Арменко објављује повељу Балше II из 1389. године. Повеља је, како се у заглављу преписа каже, „Допуштана и даровата господи Паштровићима от Балше Зећанина“. Препис је унесен у књигу привилегија заједно са једном изјавом Управе Паштровске општине и преведен на италијански језик. Превод је извршио Стефан Ћуда у Будви 1. јуна 1804. године, а овјеравају га Доменко Вуца цесарско-краљевски канцелијер, судија од Луштице Давидовић и владин секретар Франческо Пикви де Косен. Упис у књигу и превод је извршен у „канцеларију преузвишенога“ из печатеног оригинала на основу којег су Паштровићи остваривали своја права и привилегије код „Царске краљевске Мјесне власти“. Пошто се овдје не каже гдје се оригинал налазио, може се претпоставити да га је сачувао неко од у повељи именованих лица, која су на основу ње добијала повластице и привилегије. Издање у „Записима“ је транскрибовано на српскохрватски језик тридесетих година. Ипак, ова је повеља интересантна и од значаја за проучавање времена Балшића, јер, колико нам је познато, ово Арменново издање у „Записима“ је једино издање до сада. Значајан је податак који каже да је овај препис извршен са оригинала који је био снабђевен печатом, што потврђују преписивач и свјedoци. И сам формулар по којему је писана ова Балшина повеља у потпуности одговара зетском формулару тога периода. На почетку је вербална инвонација и апренација. Затим слиједи датирање према датирању од Христово рођења, што је уобичајено за повеље састављене у зетској канцеларији. Наставља се промулгација (којом се обавјештавају сви који чују и виде ово писмо) и интитулација „Ми Балша господар от трећег дијела от Авлоне и до Котора и от све Црне Горе до Доспетовине и Ерцеговине и приморја“, из које се прецизно набрајају све области којима је Балша господарио, по чему се могу реконструисати границе ондашње Зете. И у слједећој диспозицији дају се значајни подаци за ономастичка, етнолошка, правна и друга проучавања. Балша поклања село Грађане Дабајку Томићу, за којег је била удата његова сестричина, кћерна „Дуке од Кроације“. Истоме Томићу по-

клања Утр горњи и доњи и Поље под Сељане, затим му даје Мирчевину код „поља од Зете“, „Дашевину вр Скадра“. Господар Балша даде Томићу поврх свега и „Милоша Зубца властелина от Бара са свијем његовијем имаћем да га има служит са свијем спознањем“. Од својих имања Балша поклони Томићу „контад Ластовљанех прикрај мора десет кућа и поље ластовско, контад от Ластве и његове три брата са свијем имаћем да га имају служит“ затим даде фортецу Ђурђевац код Мора, три куће от Ластовљанех – Ника Мартиновића и Радича Марковића, те осамнаест „кућех ластовљанех“ које су у „Почмин од врха до краја мора“.

Господар Балша поклања имања и другим људима. Харвону Новаквићу три куће „у Уго от Ластовљанех да га имају служит са свијем спознањем“; Дабајку Алексићу даје „господство и владање от Железнице до Бјелаштице“; Дабајку Томићу и Мирку Милетићу пет кућа Ластовљана који су у Новосељу са својим имањем „у Ђурђево Брдо, и у Лучице, и у Суторинско Брдо, и у Коточи, да им имају служити са свијем спознањем“; Алекси Кањош даде Поље „до Миковићех и до Кршеве њиве“; Новану Томићу поклања „Велики Стакоч Фрипшића кнеза от Ластве“, затим сва мјеста његова у Скадру и у Бару, и сувише све оно што купе и продају „да не имају дават ничестове плате моја властела Паштровићи“. Осим тога Паштровићи добише од Балше и „тринаест гранех плате на мјесец и Подлуг пут ластовски да га имају раздијелит како се кому пристои“. Балша оставља и „два кнеза от Ластве у Брестовик и у Чамин до“ са 30 кућа. Све су ово изванредни подаци на основу који се прецизно могу одредити границе земаља којима је владао Балша. На крају Повеље је санкција, пријетња Богом и светом Богородицом. Као свјedoци се наводе Иван Заретин, Милош властелин скадарски и Вуко Суповић, такође властелин скадарски.

Повељу је писао канцелијер господина Балше по његовој заповиједи а пред господином Ником Урошевићем у присуству речених свједока и самог Балше. Затим се наводи мјесто писања: „у град Бар“.

Како се из ових посљедњих навода види, у јуну 1389. године Балша се налазио у граду Бару окружен скадарском властелом и комплетним чиновничким апаратом, управником канцеларије Урошевићем, писарем и осталим достојанственицима.

На повељи се налазио и печат, али, на жалост, у овом издању он није описан. Дата је само скраћеница: М.П.

У истом броју на стр. 108–111 Д. Вуксан први пут објављује непознати Родослов Црнојевића из књиге „Крусовољ Иван бега Црнојевића“ која се налазила у Цетињском Манастиру, а данас се чува у Архивском одјељењу Цетињског музеја. Родослов се налази на 66. и 67. листу „Крусовоља“. Ово је у ствари препис са неког старијег рукописа који је извршио владика Сава Петровић, а који је користио и митрополит Василије Петровић за своју „Историју о Црној Гори“. Овом документу се у многоме

може вјеровати и из разлога што је писан у релативно кратком времену после смрти посљедњег Црнојевића, када је традиција још била јака. Родослов, који почиње родоначелником Стефаном а завршава се Јованом (1621), представља истовремено једну малу историју догађаја и односа. Поред генеалошких таблица у Родословљу се набрајају земље којима су владали Црнојевићи. Владали су они Зетом, Крајином, Шестанима, Брди-ма, Црном Гором, Приморјем (осим Паштровића), Требињем, Пољем, Поповљанима и Конавлима. У вези са овим посљедњим говори се о свађи Црнојевића и Дубровчана, јер „Того ради међу Рагузињани и Черногорци праве љубве никогда нест, ни тврда мира“. Дакле, поред драгоцјених података о Црнојевићима, Родослов нам даје податке значајне и за утврђивање граница њихове земље.

Познато је да су издања Душана Вуксана доста непоуздана и са доста погрешака, али ово је издање сасвим коректно вјероватно и због тога што је рукопис Саве Петровића којим је писан родослов веома читак, а слова калиграфски лијепо писана.

Поред осталих, „Записи“ су уступили своје странице и оријенталним рукописима, углавном у виду коментара поткријепљених изводима и транскрибованим цитатима. Тако Дервиш М. Коркут у овом броју „Записа“ (св. 2, 1932, ст. 93) објављује изводе из оријенталних рукописа Цетињског музеја, додуше из нешто каснијег периода, али то не умањује улогу „Записа“, у овјековјечењу и презентирању јавности историјске грађе најразличитије провенијенције. Ових двадесетак рукописа садржи различите записе на арапском и турском језику и сви су датирани по Хиџри. Ови се записи објављују у преводу и садрже велики број података значајних за историју Црне Горе.

Душан Вуксан је почео објављивати грађу за историју Црне Горе од првог броја „Записа“. Ту грађу он није саопштавао хронолошким редом, већ „на дохват, како је што било спремљено за штампу“ – како сам каже („Записи“ 1937. св. 1, стр. 25). Заслуге Вуксана су огромне што је направио и на страницама „Записа“ објавио исписе великог броја докумената из различитих времена, али му се ипак може замјерити што је у припремању и исписивању докумената био понекад непрецизан и површан, нарочито при транскрибовању текста. У овом броју „Записа“ (1938, св. 2 на стр. 111) поред докумената из каснијег периода налазимо и хрисовуљу краљице Јелене из Которског архива, селу Подторцу више Котора, којом се рјешава спор Шкаљара и Шпиљара око неких земаља. То је у ствари пергамени препис краљичине повеље која почиње промулгацијом, иза које се одмах наставља диспозиција са подацима главног правног чина, те санкција – духовна и материјална којом се обезбјеђује сигурност правног чина. Интересантно је запазити да се овдје први пут, колико нам је познато, као казна предвиђа и давање страже у кулама уз казну од 500 перпера. Потпис „Краљица Јелена“ је заиста уобичајен за њене пове-

ље, али је датирање дато доста неодређено „1245–1276“, што би свакако ваљало прецизније одредити.

У св. 3, за 1938. годину (стр. 179) Вуксан штампа и повељу Ђурђа Црнојевића од 26. новембра 1494. године којом се одређују границе земље Шишовића, односно Љешевића. Ако смо мало прије изразили резерву према појединим Вуксановим текстовима, овдје му морамо бити захвални што је објавио повељу из приватне архиве Јока Машанова Поповића из села Грађана. Он каже да је ова повеља „већ штампана у 'Српско-далматинском магазину' за годину 1870–1, стр. 134–5, али је штампана са грешкама, те је овдје прештампавамо. Преписивач у 'Магазину' каже да је препис учинио с оригинала, који је писан на пергаменту, међутим, повеља је писана на артији и није оригинал, већ каснији препис“ (стр. 178, св. 3/138). Мада се овдје можемо поуздати у Вуксанов исказ да је докуменат код Поповића био препис на папиру, нијесу ли „грешке“ о којима он говори настале приликом преписивања документа, јер нема разлога да не повјерујемо у истинитост навода код много старијег издања Ф. Радичевића у „Српско-далматинском магазину“, код којег се и налазио оригинал (даље види: Б. Шекуларац, „Дукељанско-зетске повеље“, Титоград 1987, 232). Сам докуменат представља једну малу историју села Грађана, односе у оквиру племена, организацију власти итд. Ипак, највише података повеља даје за ономастичка проучавања, јер садржи велики број антропонима и других имена.

Књига 12 „Записа“ за 1939. годину представља прави мали зборник докумената са насловом Д. Вуксана „Неколико докумената махом из епохе Црнојевића“. Овдје је штампано 16 докумената који представљају исписе из Цетињског државног архива и Цетињског Манастира. Два исписа, која су својевремено урадили Вук Караџић и Н. Симоновић, а који истовремено представљају једини сачувани траг истих докумената, Вуксан је такође уврстио у ову збирку. Он је своје исписе вршио, како сам каже, „са наснијих преписа, што се лијепо разазнаје и по писму и по језину“. У свесци другој дато је шест докумената о границама Манастира Врањине. Ни на једном нема датума, него их Вуксан датира отприлике, на основу личности у њима поменутих, тј. од 1196. до 1227. године. То су „свети краљ Стеван“, Свети Сава итд. На основу ранијих проучавања ових исписа можемо рећи да су они рађени из Зборника Монаха Гаврила из 1721. године, који је, опет, рађен на основу оригинала такозваног Врањинског архива. Поред већ поменутих, једини траг повеље Стефана Првовјенчаног је овај овдје објављени испис Д. Вуксана, којим краљ утврђује границе Врањинског Манастира.

У свесци трећој за 1939. годину објављени су остали документи, махом из времена Црнојевића, почев од 1456. па до 1551. године, према Вуксановој датацији. Једини докуменат који представља цјелину, са прецизном датацијом је повеља Ивана Црнојевића из 1482. године којом он

утврђује границе Врањинског Манастира на основу Хрисовуља српских царева. Осим тога, Иван приложи светом Николи и дио својих метоха и баштина на Суторману и на мору поред светог Томе, воде Топлиша, Будванског поља и Костанице. Повељу је писао Иванов писар Никола Грн 6990. год. (1482). Остали документи садрже само диспозиције, свакако дужих докумената у којима се набрајају међе разних имања и села. У првом су дате међе грудске и подгоричке, затим манастирске земље на Добром међе Црнојевића, према Которанима, међе матагушне, ораховачне цуцке и риџанске, бајичке, бјеличне, поборске, Очинића и Бјелоша, међе цркве комске, подјела планине Бостур, синичке границе, парница владине Ромила и ограничавање манастирског имања Гропезе.

Иако су ови исписи рађени из треће руке, са уношењем доста личног сваког преписивача, ипак морамо бити задовољни што су сачувани до данас макар и овако, једини трагови старих докумената, као што је овај посљедњи о манастирским имањима на Гропези.

Пошто је у Записима за 1940. године објављена грађа из каснијих вјекова у свесци четвртој за 1941. годину Душан Вуксан наставља да објављује средњовјековну изворну грађу с краја XIV до почетка XVIII вијека. Сва документа су дата транскрибована, јер је приређивач сматрао „да је то згодније“ пошто није имао у рукама оригинале а на туђе читање се нераслањао (стр. 239). Од укупно 29 докумената најављених за штампање, 28 њих је требало само да се прештампа из разних едиција, а са оригинала је дата само оснивачка повеља Ивана Црнојевића од 4. јануара 1485. године, којом он оснива Цетињски Манастир. Ова се повеља може сматрати и привилегијом и даровницом, јер поред тога што се њоме оснива цетињски манастир истоме господар црногорски поклања имања и даје бројне повластице. Овај се документ у оригиналу и данас чува у Цетињском музеју. Повељу Радича и Стефана Црнојевића Дубровчанима из „око 1396“ године и исправу којом Алојзије Бафо, которски провидур, досуђује млин у Обрахову Врањ. Манастиру од 4. априла 1454. године Вуксан је узео из Миклошићевих „Monumenta Serbica“, стр. 463–465. Повељу Ивана Црнојевића из 1469. године о прилогу Манастиру Врањини прештампава из „Гласника СУД“ (књ. XLVII, стр. 229/30), коју је према Гавриловом препису објавио Т. Јастребов.

Остали документи нијесу дошли на ред за штампање, јер се са свеском 4 за 1941. годину завршава излагање овог часописа под називом „Записи“.

Добру традицију објављивања изворне грађе, а тиме и средњовјековне, настављају и „Историјски записи“, почев од свог првог броја 1948. године.

Већ у св. 1–2, за 1949. годину на стр. 61–75, Антон Милошевић на врло оригиналан и практичан начин, односно у преводу, даје десет средњовјековних латинских повеља и була. Додуше, овакав начин издавања

грађе није баш популаран међу архивистима, али се уредништво „Историјских записа“ руководи чињеницом да је средњовјековних извора сачувано веома мало, а и то мало често није доступно историчарима који се нијесу могли користити латинским текстом. Милошевић је, поред превода, за сваки докуменат дао и основне податке о томе гдје се налази, гдје је објављен итд., тако да се свако може упознати и са латинским текстом. Први у низу ових докумената је була папе Александра II од 18. марта 1067. године, којом се установљује дукљанско-барска архиепископија. Овај доста дуги докуменат од укупно седам страница даје обиље података о једном ширем простору и градовима који су након пропасти Дукље настојали да преузму примат. У томе је Бар имао највише успјеха, па се одлуком папе дукљанска бискупија стапа са барском, те се тако на Бар преноси митрополитско право.

Докуменат од 19. јуна 1166 (стр. 68), којим которски бискуп Мајо обавјештава о обновљеном посвећењу Катедрале св. Трипуна у Котору, писан у Котору, преузет је са пергаментског дримјерка ЈАЗУ у Загребу, исто као и документи под бројем 5, 6, 10 и 11.* Докуменат из 1167. године о склапању мира између Омишана и Которана објављен је у Фарлатијевом зборнику **Illyricum Sacrum**, св. IV, стр. 434, а онај из 1199. који говори о одређивању закона за свештенство у Дукљи и Далмацији од стране папских легата, у Тајнаревом дјелу **Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium**, св. I, стр. 7–8. Из исте године је и посланица дукљанско-барског арцибискупа којом се овај захваљује папи на плашту, коју је објелоданио из ватиканског архива Фарлати у „Illyricum sacrum“, св. VII, стр. 31–32, и Тајнер у „Monumentima“ св. I, стр. 12. На стр. 6, св. I (Аугустин) Тајнерових „Monumenata“ је и молба дукљанско-далматинског краља Вукана из 1199. године, којом захтијева од папе да прогна босанског бана Нулина и 10.000 хришћана који су примили богумилство. И коначно, из Дворског архива у Бечу (Cattaro 163-5-427/65) преузет је докуменат од 20. септ. 1181. године, о склапању мира између Дубровчана и Которана. Поред ових, Антон Милошевић је у свескама 3–4 и 5–6 за 1949. објавио још 36 превода средњовјековних латинских була и повеља чији се оригинали налазе у Дубровачком архиву, Земаљском архиву у Загребу, Ватиканском архиву. Сва документа из Ватиканског архива која је аутор користио објављена су код Фарлатија и Тајнера. Иако је већина оригинала доступна свим истраживачима, ипак морамо истаћи да је А. Милошевић преко страница „Историјских записа“ омогућио да се и без знања латинског језика свако може упознати са овим немирним временима средњовјековља када су се на дукљанско-далматинској обали водиле

* Документ бр. 5 садржи одредбе сачињене од стране сатника Јура, Немањиног посланика и которских судија; бр. 6 је само дио неке дуге повеље у којој се помињу дукљански краљеви Бодин и Вукан. Одломак неког документа је и овај фрагмент под бројем 10, састављен за вријеме краља Вукана, док је докуменат број 11 исправа о уређењу јавних послова у Котору.

огорчене борбе између барске и дубровачке цркве, ради придобијања наклоности папе и ширења утицаја над околним градовима и областима. Чак су се и поједини ондашњи владари обраћали папи исказујући му вјерност. Познате су преписке између папе и Стефана Првовјенчаног, Уроша I, краља Милутина, браће Балшић итд. Посебно мјесто у овој преписци заузимао је Дубровник, а донекле и Улцињ.

Педесетих година у „Историјским записима“ налазимо све мање средњовјековних извора, а много више из периода Петровића и каснијих времена, што је сасвим разумљиво, пошто је ових првих веома мало сачувано. Ипак, у „Историјским записима“ за 1952. годину св. 4–12 налазимо пет докумената, исписе из Судско-нотарских списа, Државног архива у Котору, које је објавио Сл. Мијушковић као прилог свом чланку „Неколико података о Радичу Црнојевићу на основу архивске грађе из Државног архива у Котору“ (стр. 309–318), уз помоћ којих настоји одгонетнути многе непознанице из биографије Балшића и Црнојевића.

Поред докумената од непроцењиве важности у „Историјским записима“ су објављени и коментарисани и документи – очигледни фалсификати, са циљем да се утврди разлог њиховог фалсификовања и други подаци који могу бити од важности за историјску науку. Такав примјер налазимо у св. 3–4, за 1958. годину (стр. 180), гдје Петар Шеровић даје и коментарише лажну повељу цара Стефана Душана Михаилу Пламенцу из Крешева. Овај докуменат из приватне архиве једног Херцеговљанина, иако писан на пергаменту и латинским језиком, представља само један у низу незграпних фалсификата, каквих је на црногорском приморју било безброј, којима су се бавили многи научници. Дајући и превод уз латински текст, Шеровић омогућава читаоцу да се и сам увјери у његове закључке.

Након дуже времена, тек у св. 1 за 1962. годину појављује се један средњовјековни турски текст у „Историјским записима“ (на стр. 60). Бранислав Ђурђевић објављује један дефтер из 1485. године у оригиналу и преводу, да би објаснио значење турске ријечи DEPEDOGEN (Depedogen = брежуљак, врх), термина који се употребљавао за тврђаву, нахију, надилук и сам град Подгорицу.

Заједно са Ламијом Хаџиосмановићем, Бранислав Ђурђевић у св. 1–2, за 1972. годину (стр. 151–156) објављује превод херцеговачког дефтера из 1477. године у оном дијелу гдје је уписана Нахија Комарница, односно двадесет џемата (катуна) ове нахије. Овим исписима из дефтера Ђурђевић и Хаџиосмановић доказују да је „предеоно име за област Дробњака и у XV веку била Комарница, а да је име Дробњак патронимично“. Расправљајући о црногорским племенима и њиховој организацији аутори се осврћу и на значење ријечи „џемат“, која у овом дефтеру означава катуна, а сам „дефтер је ухватио процес територијализације катунске организације“ (стр. 151). Истовремено због великог броја имена ови преводи представљају изванредан материјал за ономастична проучавања.

На крају, да резимирамо:

У свом шездесетогодишњем излажењу „Записи“, односно „Историјски записи“ су имали запажену улогу у објављивању средњовјековне и друге изворне грађе, којом је унесено много свјетлости у рјешавање многих крупних проблема, често називаног, мрачног средњег вијека. Надамо се да ће странице „Историјских записа“ и убудуће бити доступне свим истраживачима и да ће Уредништво часописа настојати да окупља и подстиче све оне који на било који начин могу допринијети расвјетљавању бројних непознаница средњег вијека. А то је могуће постићи само сталним објављивањем разноврсне изворне грађе.